

Afganistano¹ plotas - 640 000 km², apimantis šiek tiek didesnę nei Prancūzijos teritoriją, įsikūrusią keturių valstybių pasienyje: Sovietų Sąjungos - šiaurėje, Irano - vakaruose, Pakistano - rytuose bei pietuose ir maždaug keletas dešimčių kilometrų - palei Rytų Kiniją. Daugiau nei trečdalį jo ploto užima aukšti kalnai, kai kurie jų siekia 7000 m aukštį. 1979 m. afganų gyventojų, susiskirsčiusių į įvairias etnines grupes, buvo 15 milijonų. Vyraujanti 6 milijonų žmonių etninė grupė, iš esmės įsitvirtinusi šalies pietuose, - puštūnai, daugiausia sunitai, kalbantys sava - puštūnų kalba. Tadžikai, daugiausia persofonai sunitai, tarpusavyje šneka dari kalba ir sudaro per 4 milijonus gyventojų, susispietusių šalies rytuose. Uzbekai, irgi

¹ Afganistano istorijos klausimu remiamasi: Michael Barry, *La Résistance afghane du Grand Moghol à l'invasion soviétique*, Paris, Flammarion, kolekcija „Champs“, 1989 (pirmasis šios knygos variantas pasirodė 1984 m. pavadinimu *Le Royaume de l'insolence*, Paris, Flammarion). Olivier Roy, *L'Afghanistan, Islam et modernité politique*, Paris, Le Seuil, kolekcija „Esprit“, 1985. Assem Akram, *Histoire de la guerre d'Afghanistan*, Paris, Balland, kolekcija „Le Nadir“, 1996. Pierre et Michèle Centlivres (leid.), *Afghanistan, la colonisation impossible*, Paris, Le Cerf, 1984. Jacques Lévesque, *L'URSS en Afghanistan*, Bruxelles, Complexe, kolekcija „La Mémoire du siècle“, 1990. Éric Bachelier, *L'Afghanistan en guerre, la fin du grand jeu soviétique*, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 1992. André Brigot et Olivier Roy (leid.), *La Guerre d'Afghanistan, Intervention soviétique et résistance, Notes et études documentaires*, Nr. 4785, Paris, La Documentation française, 1985. Taip pat bus remiamasi žurnalu *Les Nouvelles d'Afghanistan*, kuriame nuo 1980 m. reguliariai skelbiama puiki informacija apie šalies vystymąsi. Kad būtų lengviau skaityti, tikriniai vardai rašomi prancūziška transkripcija. (Lietuviškajame vertime afganų vardus stengiamasi priartinti prie lietuviško tarimo. - Red. past.)

sunitai, kalbantys turkiškai, gyvena šalies šiaurėje ir sudaro pusanтро milijono gyventojų. Dar yra maždaug pusanтро milijono chazarų, tarp kurių vyrauja šiitai; jie gyvena šalies centre. Kitos etninės grupės, kaip turkmėnai, kirgizai, beludžiai, aimakai, kohistaniečiai ir nuristaniečiai - išsibarsčiusios po visą šalį ir sudaro 10% visų afganų gyventojų.

Pagrindinė nacionalinė jungtis yra islamas. Afganistaną sudaro 99% musulmonų, kurių 80% yra sunitai ir 20% šiitai. Dar yra sikų ir indų mažumos bei maža žydų bendruomenė. Nuosaukis islamas diktuoja kasdienio gyvenimo Afganistane normas tiek miestuose, tiek ir kaimuose. Jis palieka tradicinės gentinės sistemos struktūras, kur genčių vadai vadovauja mažoms bendruomenėms. 1979 m. agrarinis Afganistanas turėjo vieną didelį miestą su daugiau kaip 500 000 gyventojų - Kabulą, savo sostinę, įsikūrusią šalies rytuose, ir mažesnės svarbos miestus: Heratą - vakaruose, Kandaharą - pietuose, Mazar e Šarifą ir Kunduzą. Nė viename iš šių miestų nebuvo daugiau kaip 100 000 gyventojų. Kitas bendras visiems afganams kapitalas - sena pasipriešinimo tiems, kurie kėsinaisi juos užgrobti, tradicija. Jie atsilaikė prieš mongolų, vėliau rusų invazijas. Nuo XIX amžiaus vidurio iki 1919 m. Afganistanas buvo anglų globoje. Tuo metu, kai Anglija ir Rusija, vėliau Sovietų Sąjunga susipriešino dėl Centrinės Azijos tautų, afganų monarchija visą laiką siekė įtvirtinti savo reliatyvią nepriklausomybę, nes ji dažnai būdavo tarpusavyje konkuruojančių valstybių objektu. 1963 m., paėmęs realią valdžią į savo rankas, karalius Zaheras paspartino šalies kultūrinį, ekonominį ir politinį modernizavimą. Nuo 1959 m. moterims leidžiama nenešioti šydo ir lankyti mokyklą, universitetai tapo mišrūs. Karaliui pasirinkus santvarkos demokratinią, Afganistanas atsidūrė kelyje į parlamentinę sistemą: 1965 m. pripažįstamos politinės partijos ir įvyksta laisvi rinkimai. 1978 m. balandžio 27 d. komunistinis valstybės perversmas ir po jo sekusi sovietinė intervencija sutrikdė šalies pusiausvyrą ir apvertė aukštyn kojomis bei paralyžiavo tradicinę infrastruktūrą.

Afganistanas ir SSRS nuo 1917 iki 1973 metų

Ryšiai tarp Sovietų Sąjungos ir Afganistano seni. 1919 m. balandį karalius Amanollah užmezga diplomatinius santykius su nauja Maskvos vyriausybe, ir tai leidžia Maskvai atidaryti penkis konsulatų. 1921 m. vasario 28 d. buvo pasirašytos taikos ir bendradarbiavimo sutartys ir sovietai padėjo tiesti telegrafo liniją. Jie karaliui išmokėdavo kasmetinę 500 000 dolerių subsidiją. Šis susitarimas rodė sovietų norą atsverti anglų įtaką šalyje², taip pat nešti revoliuciją į kolonijinės ar pusiau kolonijinės priespaudos šalis. Antai Rytų tautų kongrese, vykusiam 1920 m. rugsėjo 1-8 d. Baku, Kominterno vadovai priėjo nuomonę, kad antikolonijinis ir antiimperialistinis judėjimas galėtų patraukti savo pusėn „priespaudą kenčiančias“ tautas, ir ėmė skelbti „šventąjį karą“ *Jihad*, džihadą, kuris nuo tol pakeitė „klasių kovos“ terminą. Pasirodo, šiame kongrese dalyvavo trys afganai: Agazadė, atstovavęs afganų komunistams, Azimas - „nepartinis“ ir Rara Tadijevas, kuris vėliau taps nepartinių atstovu suvažiavime³. Kartu Kominterno IV-ojo suvažiavimo, prasidėjusio 1922 m. lapkričio 7 d., nutarimai skelbė „imperialistinių valstybių“ susilpnėjimą kuriantis ir organizuojantis „vieningiems antiimperialistiniams frontams“.

Tuo pat metu sovietinė armija, kuriai vadovavo generolas Michailas Vasiljevičius Frunzė (1888-1925), vienas iš Raudonosios armijos karvedžių, kuris, beje, padėjo slopinti anarchistinį ukrainiečio Nestoro Machno judėjimą, 1920 m. rugsėjį užėmė Bucharos chanatą, kuris vienu laiku yra buvęs Afganistano Karalystės dalimi, ir sustiprino išpuolius prieš valstiečius - *basmačius*, vadinamus „banditais“, niekad nepripažinusius rusų, vėliau bolševikų dominavimo

² Šia tema žr. Louis Fisher, *Les Soviets dans les affaires mondiales*, Paris, Gallimard, 1973, 766 p., ir ypač 13 ir 29 skyrius apie anglų ir rusų, vėliau rusų ir afganų rungtyniavimą Centrinėje Azijoje.

³ Nicolas Tandler, „*Desinformation*“ à propos de l'Afghanistan, Est and Ouest, Nr. 616, 1978 m. liepos 1-15 d., p. 19-20.

regione. Sovietų armija prieš juos panaudojo tuos pačius metodus, kuriuos ji jau buvo išbandžiusi prieš Rusijoje sukilusius valstiečius. Šis rajonas galutinai buvo aneksuotas 1924 m., nors mūšiai čia dar tebevyko, o milijonas basmačių pasitraukė į Afganistaną. Ir tik 1933 m. Raudonoji armija galutinai sutriuškino basmačius. Afganistano vadovaujančiose sferose jau pradėjo reikštis komunistų įtaka; daug afganų karininkų vyko į SSRS įgyti profesinio pasirengimo. Kartu „sovietiniai diplomatai“ varė savo veiklą: vienas jų karo atašė ir inžinieriai už tokią veiklą⁴ buvo išvaryti iš šalies. Yra taip pat duomenų apie GPU agentus Afganistane; toks buvo Georgijus Agabekovas, ČK narys nuo 1920 m., dirbęs Užsienio skyriuje. Nelegaliu rezidentu jis tampa iš pradžių Kabule, vėliau Stambule, kur domisi Afganistano klausimu, kol 1930 m. nutraukia ryšius su GPU⁵.

1929 m. karalius Amanollah pradeda agrarinės reformos politiką. Greta ir antireliginę kampaniją. Nukopijuoti nuo reformatoriaus turko Kemalio Atatürko įstatymai paskatino⁶ valstiečių sukilimą, kuriam vadovavo Batcha-yé-Saqqao, „vandens nešėjo sūnus“, ir kuris nuvertė santvarką. Iš pradžių Kominternas laikė šį sukilimą antikapitalistiniu. Vėliau SSRS padėjo senosios santvarkos armijai, kuriai vadovavo grįžęs į Afganistaną afganų ambasadorius Maskvoje Gulam Nabi-Chanas. Sovietinė kariuomenė (geriausi Taškento pulkai, padedami rusų aviacijos) įsiskverbė į Afganistaną persirengę afganų uniformomis. 5000 vyriausybinių kariuomenės afganų buvo nužudyti, o visi Raudonosios armijos kelyje sutikti kaimų gyventojai patyrė egzekucijas⁷. Karalius Amanollah ir Gulam Nabi-Chanas pa-

⁴ *Ibid.*, p. 20.

⁵ Georges Agabekov, *Guépéou, notes d'un tchékiste*, Berlin, Strelan, 248 p. Vertė ir pristatė Markas Lazarevičius knygoje *L'intervention soviétique en Afghanistan de 1929, Les Cahiers d'histoire sociale*, Nr. 1, 1993, p. 149-162.

⁶ Ludwig Adamec, *Le Fils du porteur d'eau, Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 48, 1990 m. liepa, p. 16-17.

⁷ Marc Lazarévitch, *art. cit.*, p. 158. Apie sukilimą žr. taip pat Olivier Roy, *L'Afghanistan*, *op. cit.*, p. 88-89.

bėgo į užsienį, ir sovietinė parama pasibaigė. Nader Šachas, skubomis grįžęs iš savo tremties Prancūzijoje, pradėjo vadovauti afganų armijai, gentys ir žymūs šalies veikėjai jį paskelbė karaliumi, o „vandens nešėjo sūnus“, iš pradžių pabėgęs, buvo areštuotas ir jam įvykdyta mirties bausmė. Nader Šachas siekė susitarimo su Anglija ir SSRS. Jis buvo pripažintas ir išklausomas Maskvoje mainais už pagalbos nutraukimą basmačių sukilėliams. Basmačių vadą Ebrahimą Begą afganų armija įstūmė į sovietinę teritoriją, ten jis buvo areštuotas ir jam įvykdyta mirties bausmė⁸. Nauja nepuolimo sutartis pasirašyta 1931 m. birželio 24 d. Vienas studentas nužudė Nader Šachą, ir jo sūnus Zaher Šachas 1933 m. tampa karaliumi.

Po 1945 m. šalis patiria keletą „modernizavimo“ bangų, kurios ypač juntamos sostinėje, įgyvendinus penkmečio ir septynmečio planus. Pasirašomos naujos partnerystės ir draugystės sutartys su SSRS, iš kurių pasirašytoji 1955-aisiais liaupsino nesikišimo politiką, o sovietiniai patarėjai siunčiami į Afganistaną padėti modernizuoti armiją.

Nuo 1953 iki 1963 m. šalį valdė ministras pirmininkas, karaliaus pusbrolis princas Mohammedas Daudas. Jis dalyvavo kuriant neprisijungusiųjų judėjimą. Laikui bėgant sovietinė įtaka ima vyrauti. Sovietų patarėjai užtvindo svarbiausius šalies gyvenimo sektorius ir armiją, ekonominės sutartys beveik ištiesai būdavo suformuluojamos taip, kad būtų naudinga SSRS, net jei princas ir mėgino suartėti su JAV. 1963 m. Zaher Šachas, realiai perimdamas valstybės vairą į savo rankas, padėkoja Mohammedui Daudui. Nuo 1963 iki 1973 m. Zaher Šachas pabandė pakeisti santvarką į konstitucinę monarchiją. Legalizuojamos politinės partijos ir 1965 m. sausį įvyksta pirmieji laisvi rinkimai. Antri rinkimai surengti 1969 m. Dvejų rinkimų rezultatai pasitarnavo žymių vietinių veikėjų ir vyriausybei palankių grupių labui. Afganistanas darėsi vakarietiškesnis, modernesnis, nors dar ir nebuvo tikrai demokratiškas: „Karalystės santvarka toli gražu

⁸ Michael Barry, *op. cit.*, p. 241.

nebuvo tobula: aikština, privileijuota, dažnai korumpuota, - pabrėžia Michaelis Barry. - Bet ji nebuvo ir tokia barbariškumo praraja, kokią stengiasi pavaizduoti afganų komunistai. Be kita ko, buvo užmiršta, kad 1905 m. karalystė panaikino fizinį kankinimą ir kūno bausmes, kurias kažkada buvo numatęs Charia (islamo įsakymai. - *Vert. past.*): šiuo atžvilgiu komunistinė santvarka rodo laukinį regresą .

Afganų komunistai

Afganų komunistų partija, ilgą laiką išbuvusi pogrindyje, į dienos šviesą išėjo pasivadinus Afganų liaudies demokratine partija (PDPA). Rinkimai sudarė sąlygas Babrakui Karmaliui ir jo žmonai Anatihi Ratebzad būti išrinktais deputatais. Kiti du komunistai, kartu ir Hafizullah Aminas, buvo išrinkti per 1969 m. rinkimus. 1965 m. pradžioje vykęs PDPA suvažiavimas, rekomendavus sovietams, generaliniu sekretoriumi paskyrė Nur Mohammedą Taraki. Tačiau už vieningo fasado slėpėsi konkurentai ir susiskaldymas, tiek politinis, tiek ir gentinis bei asmeninis. Babrakas Karmalis buvo *kabuli*, karališkejai šeimai priklausantis aristokratas, generolo Mohammedo Hosayn Chano sūnus; Karmalis - tik pseudonimas, reiškiantis „darbininkų draugas“. Vieno perbėgėlio iš KGB nuomone, Karmalis daugelį metų priklausęs KGB. Kitas partijos steigėjas, Nur Mohammedas Taraki, buvo pasiturinčio valstiečio sūnus, gimęs Gaznio provincijos kaime. Šis puštūnas į valdžios sferas iškilo anglų kalbos mokėjimo dėka. Hafizullah Aminas irgi buvo puštūnas, gimęs Kabulo priemiestyje, smulkių valdininkų šeimoje¹⁰.

PDPA sudarė dvi frakcijas, kiekviena turėjo savo laikraštį - *Khalq* („Liaudis“) ir *Partcham* („Vėliava“). *Khalq* vienijo šalies pietryčių puštūnus, *Partcham* - persofoniškuosius pasiturinčius sluoksnius ir norėjo įgyvendinti vieningo fronto teoriją. Abu laikraščiai buvo at-

⁹ *Ibid.*, p. 253.

¹⁰ Pagrindinių PDPA vadovų biografijos - ten pat, p. 294-297.

virai ortodoksiški ir labai sekė sovietine politika, net jei *Partcham* atrodė atidesnis Maskvos lūkesčiams, *desiderata*. Skilimas tarp abiejų frakcijų truko nuo 1966 iki 1976 m., kiekviena frakcija reikalavo afganų komunistų pavadinimo ir norėjo veikti PDPA vardu. 1976 m. *Khalq* ir *Partcham* susijungė. Partija niekada negalėjo turėti daugiau kaip 4000-6000 narių¹¹. Be šių dviejų susijungusių į PDPA judėjimų, dar buvo prokiniškojo komunizmo variantų. „Amžinoji liepsna“ (*Sholà-yé-Jawid*), daugiausia priimanti į savo gretas šitutus ir studentus, paskui skilo į keletą srovių. Visos maoistinės grupuotės vėliau turėjo prisijungti prie pasipriešinimo judėjimo. 1965-1973 m. laikotarpiu afganų komunistai varė nepaliojamą vyriausybės ir monarchijos diskreditavimo kampaniją. Padaugėjo jų demonstracijų, Parlamento posėdžių nutraukinėjimų. Kartu PDPA kovotojai siekė užverbuoti prijaunčius, labiausiai iš vadovaujančių sferų.

Mohammedo Daudo surengtas valstybės perversmas

Karaliaus Zahero nušalintas nuo valdžios 1963 m., Daudas suorganizavo 1973 m. valstybės perversmą, kuris jam pavyko komunistų kariškių paramos dėka. Pažymėtina, kad interpretacijos skiriasi: vieni linkę manyti, kad veiksmai buvo diktuojami iš Maskvos¹², kiti, - kad Daudas pats panaudojo komunistus. Šiaip ar taip, Daudo vyriausybėje atsirado septyni komunistų ministrai iš *Partcham*. Buvo suspenduotos konstitucinės teisės. Kurstant komunistams, ateina pirmasis represijų laikotarpis. „Nacionalistų vadovas Hašimas Maiwandwalis (buvęs liberalių pažiūrų premjeras 1965-1967 m.) areštuojamas už sąmokslą kartu su keturiasdešimčia kitų asmenų, iš kurių keturiems įvykdoma mirties bausmė. Maiwandwalis „nusi-

¹¹ Étienne Gille, *L'accession au pouvoir des communistes prosoviétiques*, žr. Pierre et Michèle Centlivres, *Afghanistan*, op. cit., p. 184, et Jacques Lévesque, *L'URSS en Afghanistan*, op. cit., p. 35.

¹² Olivier Roy, *De l'instauration de la République à l'invasion soviétique, La Guerre d'Afghanistan. Intervention soviétique et résistance*, op. cit., p. 29-30.

žudo" (oficiali versija) kalėjime. Vyrauja opinija, kad tai iš anksto suplanuota žmogžudystė, kuria buvo siekiama atimti iš Daudo bet kokią galimybę surasti kitą patikimą, tinkamą į savo vietą žmogų ir išstumti kai kuriuos nekomunistus"¹³. Kankinimas ir teroras įsigali kaip metodai, ir 1974 m. įkuriamas baisusis Pol e Tšarki kalėjimas.

Tačiau 1975 m. Daudas nušalina komunistus ir sudaro naujas prekybos sutartis su Rytų bloko šalimis, taip pat ir su Iranu bei Indija. Santykiai su SSRS pašlyja, o per oficialų vizitą Sovietų Sąjungoje Daudas pablogina santykius su Leonidu Brežnevu ir stengiasi įtvirtinti savo šalies ekonominę nepriklausomybę. Bet jo dienos suskaičiuotos. 1978 m. balandžio 27 d. Daudas nuverčiamas. Michaelis Barry gana gerai apibūdina situaciją valstybės perversmo išvakarėse: „Afganistanas iki 1978 m. buvo pasaulietinė valstybė, niekada netoleravusi musulmoniškos integristų opozicijos, oficialiai - neutrali, palanki Sovietų Sąjungai, su kuria ji visiškai nesiginčijo dėl valstybės sienų ar kitų musulmonų priespaudos. [...] Sakyti, jog SSRS užbėgo į priekį tam, kad užblokuotų musulmonų integracijos pakilimą, nėra prasmes; susidorodama su Daudu, ji labiau sustiprino islamo, kurį iki šiolei buvo linkusi pervertinti, nepalankumą; daugių daugiausia, ar tik komunistinis valstybės perversmas nebus skubinės sutrukdyti Afganistanui sprukti paskutiniu momentu iš SSRS imperijos"¹⁴.

*1978 metų balandžio valstybės perversmas,
arba „Sauro revoliucija“*

Incidentas, išprovokavęs komunistinį valstybės perversmą, buvo Mir-Akbar Chaibaro, vieno iš PDPA įkūrėjų, nužudymas aplinkybėmis, kurios ligi šiol tebėra paslaptingos. Pirmoji versija, pasigirdusi *Partcham* paėmus valdžią, skelbė, esą jį pašalino *Khalq* vyrai, kuriems vadovavo Hafizullah Aminas. Antroji versija, - kad jį nu-

¹³ *Ibid.*, p. 30.

¹⁴ Michael Barry, *op. cit.*, p. 252.

žudė Mohammedas Nadžibullah, būsimasis afganų slaptųjų tarnybų vadovas, tarpininkaujant sovietų slaptosioms tarnyboms¹⁵. Dėl šios žmogžudystės padažnėjo komunistų demonstracijos ir buvo nuvers-tas Daudas. Atrodo, kad valdžios paėmimas buvo iš anksto pareng-tas. Aminas, *Khalq* vadovas, kuris itin gerai sutarė su kariškiais, buvo numatęs valstybės perversmą 1980 m. balandžiui Iš tikrųjų komu-nizmo implantavimas Afganistane turėjo tą ypatybę, kad jis perėmė Ispanijoje sukurtus, o vėliau „liaudies demokratijos“ valstybėse pri-taikytus metodus: prasiskverbimą į vadovaujančias sferas, ardomąją veiklą armijoje ir aukštojoje administracijoje, vėliau - valdžios paė-mimą jėga, įvykdžius 1978 m. balandį valstybės perversmą, vadina-mą „Balandžio revoliucija“ arba „Sauro (buliaus) revoliucija“. Dau-dui nušalinus komunistus ir nužudžius Mir-Akbar Chaibarą, paspartėja rengimasis perversmui. Padažnėja komunistų demonstracijos. Dau-das liepė areštuoti arba uždaryti namų areštui svarbiausius komunistų vadovus. Aminas, kuriam buvo paskirtas namų areštas, regis, pasi-naudojo jį saugančių policininkų, PDPA narių, bendrininkavimu ir šitaip galėjo iš savo rezidencijos organizuoti valstybės perversmą¹⁷.

Prezidento rūmai buvo paimti tankų ir lėktuvų šturmu 1978 m. balandžio 27 d. Daudas, jo šeima ir asmens sargyba atsisakė pasi-duoti. Rytojaus dieną jis ir 17 jo šeimos narių buvo likviduoti. Nuo balandžio 29 d. pirmieji valymai, nusinešę 3000 aukų, palietė ka-riškius nekomunistus. Represijos prieš senosios santvarkos šalininkus nusinešė maždaug 10 000 aukų. Politiniais sumetimais įmesta į ka-lėjimą nuo 14 000 iki 20 000 žmonių¹⁸.

Balandžio 30 d. paskelbta naujoji vyriausybė, kuriai vadova-vo Nur Mohammedas Taraki. Taraki iš *Khalq* paskirtas Afganista-no Demokratinės Respublikos prezidentu, Babrakas Karmalis iš

¹⁵ *Ibid.*, p. 301, ir Assem Akram, op. cit., p. 93-95, pastarasis remiasi Mohammedo Nadžibullah brolio liudijimu.

¹⁶ *Ibid.*, p. 300.

¹⁷ *Ibid.*, p. 302.

¹⁸ Amnesty International, *Rapport annuel*, 1979, apie 1978-uosius pilietinius metus, p. 101

Partcham - viceprezidentu ir vicepremjeru, o Hafizullah Aminas iš *Khalq* - antruoju viceprezidentu ir užsienio reikalų ministru. Sovietų Sąjunga buvo pirmoji valstybė, pripažinusi naująją vyriausybę¹⁹; pasirašyta savitarpio pagalbos ir bendradarbiavimo sutartis. Taraki paskelbė reformas, kurios, apžvalgininkų ir liudytojų nuomone, laužė tradicinę afganų visuomenės infrastruktūrą. Buvo panaikinti įsiskolinimai už žemę, mokykla tapo visiems prieinama, pradėta antireliginė propaganda. Taraki paskelbiamas „Balandžio revoliucijos tėvu ir vadovu“. Tačiau reformos sukėlė visuotinį nepasitenkinimą. 1978 m. liepą Asmare, Afganistano pietryčiuose, prasidėjo pirmieji maištai. Įsigalėjo politinis smurtas. 1979 m. vasario 14 d. maoistinė grupuotė Setem-i-Milli pavogė Adolphą Dubsą - Amerikos ambasadorių; maoistai reikalavo išleisti į laisvę vieną iš jų vadovų, Barrudimą Bâhesą, kurį vis bausdavo KHAD - afganų saugumo tarnybos, patarinėjamos sovietų. Įsikiša KHAD vyrai ir nužudo Amerikos ambasadorių bei jo pagrobėjus²⁰. „Kai kas pasakys, kad šiai operacijai vadovaujama iš pasalų norint sukompromituoti khala²¹ santvarkos diplomatinę padėtį“. Iš šio įkaitų paėmimo neiškilo nė vieno liudytojo.

Netrukus komunistinė vyriausybė paskelbė antireliginę kampaniją. Viešose aikštėse deginamas Koranas. Suiminėjami ir žudomi dvasininkai (imamai). Vien per 1979 metų sausio 6 dieną buvo išžudyti Modžahedų klando, įtakingos šiitų religinės grupės, visi vyrai: 130 jos narių²². Religinės apeigos uždraudžiamos visoms konfesijoms, įskaitant ir mažą žydų bendruomenę, kurią sudarė 5000 narių, daugiausia gyvenančių Kabule ar Herate, ir kuri prieglobstį rado Izraelyje.

¹⁹ Michael Barry, *op. cit.*, p. 304.

²⁰ Rémi Kauffer et Roger Faligot, *Les Maîtres espions. Histoire mondiale du renseignement*, t. 2, *De la guerre froide à nos jours*, Paris, Robert Laffont, 1994, p. 391. Taip pat žr. Patrice Franceschi, *Ils ont choisi la liberté*, *op. cit.*, p. 41-42, et Étienne Cille, *Afghanistan*, *op. cit.*, p. 199-200.

²¹ Étienne Gille, *op. cit.*, p. 199.

²² Assem Akram, *op. cit.*, p. 516, et Marie Broxup et Chantal Lemerrier-Quelquejay, *Les expériences soviétiques de guerres musulmanes*, žr. André Brigot et Olivier Roy, *La Guerre d'Afghanistan*, *op. cit.*, p. 41.

Pasipriešinimas valdžiai plečiasi įvairiausiomis formomis, be realios struktūros. Jis atsirado miestuose, vėliau išplito po kaimus. „Kiekviena gentis, kiekviena etninė grupė, su savomis tradicijomis, jeis į pasipriešinimo judėjimo tinklą. Šį judėjimą sudaro daugybė grupių, kontaktuojančių su gyventojais, ir juos sieja islamas“²³. Susidūrę su tokiu visuotiniu atsisakymu pripažinti jų valdžią, afganų komunistai griebiasi teroro, o jiems padeda sovietiniai patarėjai. Michaelis Barry primena: „1979-ųjų kovo mėnesį Keralos kaimą Afganistane ištiko toks pat likimas kaip Oradur siur Glane (prancūzų kaimas, kuriame vokiečiai išžudė visus gyventojus. - *Vert. past.*): 1700 kaimo suaugusių vyrų ir berniukų surinkti aikštėje ir sušaudyti iš kulkosvaidžio visai iš arti; mirusieji ir sužeistieji buldozeriu suversti į krūvą trejose broliškosiose kapinėse. Dar ilgai išgąsdintos moterys su siaubu matys banguojančios žemės kauburėlius - palaidoti gyvi stengėsi išsiveržti. Paskui viskas nurimo. Motinos ir našlės išvyko į Pakistaną. Savo pabėgėlių slėptuvėse šios kinų ir amerikiečių interesams pasidavusios „kontrrevoliucionierės-feodalės“ liudys, patetiškai užgniauzdamos skausmą, apie tai, ką joms teko patirti“²⁴.

Tada afganų komunistai paprašė sovietų kuklios, bet vis didesnės pagalbos. 1979 m. kovą *Mig* atskrido iš Sovietų Sąjungos ir subombardavo Herato miestą, kuris ką tik buvo pakliuvęs į sukilėlių, pasipriešusių komunistų valdžiai, rankas. Įvairių šaltinių duomenimis, bombardavimai, vėliau represijos nusinešė nuo 5000 iki 25 000 aukų iš bendro 200 000 gyventojų skaičiaus, nes armija įsipareigojo po to išvaduoti miestą nuo sukilėlių. Apie represijų užmojų duomenų nėra²⁵. Maištai

²³ Éric Bachelier, *op. cit.*, p. 50.

²⁴ Michael Barry, *op. cit.*, p. 314. Taip pat žr. apie Keralos našles, *Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 35-36, 1987 m. gruodis, p. 33. Beje, Michaelis Barry primena, kad operaciją kontroliavo penki sovietiniai karininkai.

²⁵ Jacques Lévesque, *op. cit.*, p. 48. Étienne Cille, *Afghanistan*, *op. cit.*, p. 200. Taip pat žr. Amnesty International, *Violation des droits de l'homme et des libertés fondamentales en République démocratique d'Afghanistan*, 1979 m. balandžio 11 d., p. 30. Amnesty dosje remiasi tik oficialiais atvejais. Žmogaus teisių gynimo organizacija minėjo tą faktą, kad tarp kalinių buvo vaikai.

išsiplėtė visoje šalyje, ir komunistai buvo priversti vėl kreiptis į sovietus pagalbos. Gavo „specialių įrengimų už bendrą 53 milijonų rublių sumą: 140 patrankų, 90 šarvuočių (kurių 50 - nedelsiant), 48 000 šaunamųjų ginklų, apie 1000 granatsvaidžių, 680 bombų... Kaip skubią pagalbą sovietai duoda 100 cisternų padegamojo skysčio, 150 dėžių bombų, bet turi atsiprašyti, kad negali patenkinti afganų prašymo duoti bombų su nuodingomis dujomis ir valdymo įtaisais ir pilotuojamų sraigtasparnių“²⁶. Tuo metu Kabule siautė teroras. Įsikūręs miesto rytinėje dalyje Pol e Tšarki kalėjimas tampa koncentracijos stovykla²⁷. Kalėjimo viršininkas Sayyed Abdullah paaiškino kaliniams: „Jūs čia esate tam, kad būtumėte sulyginti su šiukšlėmis“. Fizinis kančias tampa įprastu dalyku. „Griežčiausia kalėjimo bausmė buvo palaidoti gyvą išmatų duobėje“²⁸. Naktį keliems šimtams kalinių įvykdydavo mirties bausmę, „lavonai ir merdintys palaidojami gyvi paleidus buldozerį“²⁹. Vėl pradėti taikyti stalininiai metodai, naudoti kovojant su valdžiai nepalankiomis tautomis. 1979 m. rugpjūčio 15 d. buvo areštuoti 300 žmonių iš chazarų etninės grupės, įtariamoms palaikant pasipriešinimo judėjimą. „150 iš jų buldozeriai palaidojo gyvus, kitus apšlakstė benzinu ir sudegino gyvus“³⁰. 1979 m. rugsėjį kalėjimo vadovybė pripažino, kad taip buvo likviduota 2000 kalinių. Pol e Tšarki kalėjimo viršininkas pareiškė trumpai ir aiškiai: „Mes paliksime tik milijoną gyvų afganų, tiek užtenka socializmui pastatyti“³¹.

Kai Afganistanas darėsi panašus į didžiulį kalėjimą, PDPA viduje vyko kivirčiai tarp *Khalq* ir *Partcham*. Jie pakrypsta *Khalq* naudai. *Partcham* atstovai pasiunčiami į Rytų šalių ambasadas, jų vadovas

²⁶ Vladimir Boukovski, *Jugement à Moscou, un dissident dans les archives du Kremlin*, Paris, Robert Laffont, 1995, p. 378-379. Autorius duoda išsamią diskusijos tarp Aleksejaus Kosygino ir Nur Mohammedo Taraki ataskaitą; pastarasis reikalavo sovietų, kurie iš pradžių svyravo, pagalbos.

²⁷ Posakis paimtas iš Michael Barry, *op. cit.*, p. 306-307.

²⁸ *Ibid.*, p. 306.

²⁹ *Ibid.*, p. 307.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

Babrakas Karmalis, buvęs KGB agentas³², skubiu Sovietų Sąjungos prašymu atsidūrė Čekoslovakijoje. 1979 m. rugsėjo 10 d. Aminas tampa ministru pirmininku ir PDPA generaliniu sekretoriumi. Jis pašalino savo tariamus oponentus, liepė nužudyti Taraki, kuris pagal oficialią versiją miręs nuo sunkios ligos, grįždamas iš kelionės po SSRS. Įvairūs apžvalgininkai pažymi, kad Afganistane yra 5000 sovietinių patarėjų, konkrečiai - pulko vadas generolas Ivanas Grigorjevičius Pavlovskis, sovietinių ginkluotųjų sausumos pajėgų generalinio štabo viršininkas³¹.

Daugiau kaip vienerius metus po komunistinio valstybės perversmo padėtis buvo siaubinga. Šachas Bazgaras aiškina: „Pats Babrakas Karmalis pripažino, kad jo pirmtakų, Taraki ir Amino, valymai nusinešė mažiausiai 15 000 aukų. Iš tikro jų buvo mažiausiai 40 000. Deja, ir du mano pusbroliai iš motinos pusės dingo Pol e Tšarki įkalinimo įstaigoje. Vienas, Selab Safay, buvo žinomas literatas, kurio poemos skaitomos per radiją ir televiziją. Aš jam jaučiau didelę simpatiją. Kitas mano pusbrolis, jo tikras brolis, buvo mokytojas. Šalis liko be elito. Išvengę mirties reti liudytojai kalba apie komunistų žiaurumą. Kamerų tarpduryje, laikydami rankose sąrašus, kareiviai šaukia kalinių pavardes. Šieji atsistoja. Netrukus trenkia kulkosvaidžio papliūpos“³⁴. Šitie skaičiai apima tik Kabulo ir svarbiausių šalies miestų įvykius. Egzekucijos kaimuose, kuriuose komunistai teroru slopino bet kokį pasipriešinimą, ir kaimų bombardavimai nusinešė apie 100 000 žmonių gyvybių. Afganų pabėgėlių, norėjusių išvengti masinių žudynių, skaičius siekia per 500 000³⁵.

³² Christopher Andrew et Oleg Gordievsky, *Le KGB dans le monde*, Paris, Fayard, 1990, p. 569.

³³ Roger Faligot et Rémi Kauffer, *op. cit.*, p. 390.

³⁴ Shah Bazgar, *Afghanistan, la résistance au coeur*, Paris, Denoël, 1987, p. 65-66. Šachas Bazgaras žuvo 1989 m. lapkričio 23 d. pasaloje, darydamas reportažą apie drėkinimo sistemą. Jo vienintelis ginklas buvo kamera. Plg. Gilles Rossignol et Étienne Gille, *Un témoin: Shah Bazgar, Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 45, 1989 m. gruodis, p. 6.

³⁵ Olivier Roy, *Afghanistan*, *op. cit.*, p. 126, et Étienne Gille, *ibid.*, p. 199.

Sovietinė intervencija

Afganistane įsivyravo pilietinis karas. Nepaisant represijų, komunistams nesisekė įvesti savo valdžią ir jie vėl paprašė sovietų pagalbos. 1979 m. gruodžio 27 d. pradėta operacija „Škvalas 333“, ir sovietinė kariuomenė įžengė į Afganistaną. Kalbant draugystės ir bendradarbiavimo sutarties terminais, ji buvo pakviesta į pagalbą „broliams“ iš Kabulo. „Viena KGB būrių grupė, vadovaujama pulkininko Bojarinovo [...], įsipareigoja šturmuoti rūmus ir nužudo Aminą bei visus įvykio liudytojus“³⁶. Atrodo, kad Aminas buvo pradėjęs atsiriboti nuo sovietų globos ir kontaktavo su amerikiečiais - penkerius metus jis studijavo Jungtinėse Valstijose - bei užmezgė ryšius su šalimis, nepatiriančiomis tiesioginės sovietų įtakos. Sovietai priima sprendimą 1979 m. gruodžio 12 d. Aminą turėjo pakeisti Babrakas Karmalis. Galbūt Aminas turėjo pasitraukti ir pasitenkinti „auksine pensija“. Jam atsisakius, iš Sovietų Sąjungos pietų transliuojama radijo laida paskelbia naują vyriausybę, kai Aminas dar nebuvo nužudytas³⁷.

Hipotezių apie sovietų intervenciją yra daug. Kai kas čia mato rusiškos ekspansijos tęsinį siekiant priėjimo prie šiltų jūrų. Kiti - norą stabilizuoti padėtį regione susidūrus su radikalia islamo ekspansija. Nebent šia intervencija pasireiškusių sovietinio imperializmo ekspansija bei marksistinio režimo, norinčio primesti visoms tautos komunizmą, mesianizmas. Prie viso to dar prisidėjo noras apginti komunistų valstybę, kuriai neva grasina „imperializmo agentai“³⁸.

Sovietinė kariuomenė į Afganistaną įžengė 1979 m. gruodžio 27 d. 1980 m. pradžioje jos kontingentas siekė arti 100 000 vyrų. Afganistano karas vyko keturiomis fazėmis. 1979-1982 m. laikotar-

³⁶ Christopher Andrew et Oleg Gordievsky, *op. cit.*, p. 570-571. Autoriai pažymi, kad Bojarinovą nužudė saviškiai, kai jį sučiupo vienas afganas. Vladimiras Bukovskis prieina tą pačią išvadą.

³⁷ Assemas Akramas cituoja Politbiuro archyvą, *op. cit.*, p. 149-150; Vladimir Boukovski, *op. cit.*, p. 383-384.

³⁸ Assem Akram, *op. cit.*, p. 150-154, mini įvairius komunistinės ekspansijos būdus.

piu sovietinė armija okupuoja šalį. Pats sunkiausias šio totalinio karo laikotarpis - 1982-1986 m. Armijos pasitraukimas vyko 1986-1989 m. Afganistane buvo dislokavęsi 200 000 sovietinių kareivių. Paskutinė fazė - 1989-1992 m., kai valdžioje buvo Mohammedas Nadžibullah, laikomas afganų Gorbačiovu, kuris pasiūlė nacionalinio susitaikymo laikotarpį. Sovietų Sąjunga po to, kai 1989 m. vasario 15 d. išvesta kariuomenė, 1989 m. į Afganistaną nusiuntė karinės technikos už 2,5 milijardo rublių, 1990 m. - už 1,4 milijardo rublių. Nadžibullah vyriausybė žlugo tik 1992-aisiais, iširus Sovietų Sąjungai³⁹.

Nuo tada susipina du veikimo būdai: totalinio karo taktika, kurią taiko sovietai, praktikuojantys išdegintos žemės politiką, ir masinio teroro metodai bei sistemingas oponentų arba įtariamųjų pašalinimas specialiuose kalėjimuose, priklausančiuose AGSA (Organizacija Afganistano interesams apsaugoti), 1980 m. tapusiai KHAD (Valstybinė informacijos tarnyba), vėliau 1986 m. WAD (Valstybės saugumo ministerija), kuri tiesiogiai priklausė nuo KGB tiek finansavimu, tiek instruktoriais. Šis vyriausybiniis masinio teroro metodas taikomas iki 1989 m., datos, kada iš Afganistano pradėta išvesti sovietinę kariuomenę. Iš tikrųjų jos išvedimas užtruko iki 1992-ųjų, Mohammedo Nadžibullah vyriausybės žlugimo datos.

Per visus šiuos keturiolika karo metų sovietai ir afganų komunistai niekada nebuvo užėmę daugiau kaip 20% šalies teritorijos. Jie tenkinosi išlaikydami savo rankose pagrindines magistrales ir svarbiausius miestus, turinčius grūdų, dujų, naftos, kurie, žinoma, būdavo skiriami Sovietų Sąjungai. „Afganistano resursų įsisavinimas ir eksploatavimas sudaro tipišką kolonijinio išnaudojimo ekonomiką: kolonija tiekia žaliavas ir privalo absorbuoti metropolio pramonės pro-

³⁹ Vladimir Boukovski, *op. cit.*, p. 489-490. Christophe de Pontilly et Frédéric Laffont veikalas *Poussières de guerre* („Karo dulkės“, Paris, Robert Laffont, 1990, p. 91) paskelbia. „Rusai panaudojo savo moderniausių ginkluotę; lėktuvai (kaip SU-29) meta bombas skrisdami per 10 tūkstančių metrų nuo žemės“.

dukciją, šitaip versdama vystyti pramonę. [...] Pagal gerai pažįstamą rusų veikimo būdą okupantas priverčia okupuotą šalį susimokėti už okupacijos ir užkariavimo išlaidas. Už kariuomenę, tankus, kaimų bombardavimus sąskaitos išrašomos okupuotųjų dujomis, medvilne, vėliau - variu ir elektra"⁴⁰. Visus tuos keturiolika metų sovietai, padedami afganų armijos, kariavo totalinį karą. Bet afganų armija, stipri 1978-aisiais, tada turėjusi 80 000 vyrų, nusilpo dėl padažnėjusio dezertyravimo. Po dvejų metų jos gretose bebuvo likę vos 30 000 vyrų, 1982 m. pradedama šaukti atsargos kariuomenė. 1983 m. kovo mėnesį paskelbiama visuotinė mobilizacija visiems aštuoniolikos ir daugiau metų vyrams. Jėga verbuojami penkiolikmečiai.

Į Afganistaną sovietų siunčiami kareiviai daugiausia buvo sąjunginių respublikų piliečiai, išskyrus specialiosios kariuomenės pulkus, - ukrainiečiai, latviai, lietuviai, estai. Jie pakeitė sovietinį musulmonų kontingentą, mat valdžia bijojo, kad jis „neužsikrėstų“ radikaliu islamu. Į Afganistaną buvo pasiųsta mažiausiai 600 000 šauktinių naujokų. Žuvusių sovietinių kareivių skaičius viršija 30 000⁴¹. Jų kūnai nebuvo sugrąžinti šeimoms nei apskritai pargabenti į SSRS. Į cinkuotus antspaudočius karstus vietoj žuvusiųjų kūnų pakraudavo smėlį arba kitų kareivių kūnus⁴². Dėl baisaus karo, kuriam sunku net rasti pavadinimą, puolę neviltin kareiviai grimzdo į alkoholizmą, narkomaniją (hašišą, opijų ir heroiną). Kai kurių narkotikų pervežimą organizavo KGB. Afganų narkotikų gamybos pelnas išstūmė „Aukšinio trikampio“ (trys Azijos šalys, kurios pelnosi iš narkobiznio. - *Vert. past.*) pelną. Norėdami sugrįžti atgal į tėvynę, kareiviai savo noru susižalodavo. Sugrįžę namo, daugelis šauktinių būdavo paliekami likimo valiai, kai kurie pasiunčiami į psichiatri-

⁴⁰ *Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 7, 1981 m. lapkritis, p. 9. Šis žurnalo numeris paskyrė išsamią dosjė „sovietų ekonominiams interesams Afganistane“ ir gamtinių išteklių nusiaubimui, kurį puolė daryti sovietai.

⁴¹ Assem Akram, op. cit., p. 346, et Éric Bachelier, *L'Afghanistan*, op. cit., sk. 6, p. 75-86.

⁴² S. Jemis, *Un bonjour d'Afghanistan*, *L'Alternative*, Nr. 9, 1982 m. lapkritis-gruodis, p. 42. Apie tai plačiau žr. Svetlana Aleksievitch, *Les Cercueils de zinc*, Paris, Bourgois, 1991.

nes ligonines dėl psichikos sutrikimų⁴³, kiti nuėjo nusikaltėlių keliais. Dar kiti metėsi į nacionalistinę retorinę propagandą, o ši sudarė sąlygas atsirasti ultranacionalistiniam ir antisemitiniam judėjimui *Pamiat*, kuris gavo KGB geranorišką paramą⁴⁴.

Kaip atkirtis sovietinei invazijai organizuojasi afganų pasipriešinimo judėjimas. Jo dalyvių skaičius išauga nuo 60 000 iki 200 000. Juos palaiko gyventojai. Afganų pasipriešinimo judėjimui priklausė septynios sunitų partijos, kurių užnugario bazė buvo įsikūrusi Pakistane, ir aštuonios šiitų partijos, esančios Irane⁴⁵. Visos pasipriešinimo judėjime atsidūrusios grupės vadovavosi radikaliu arba nuosaičiuoju islamu - kaip, pvz., Massudo vadovaujama grupė. Pasipriešinimo judėjimą palaikė Amerikos kongresas, devintojo dešimtmečio viduryje jam tiekė ginklus, be kita ko, raketas dangus-žemė *Stinger*, padėjusias pasipriešinimo dalyviams atremti sovietų oro atakas, vieną iš pagrindinių grobikiško karo elementų. Sovietų strategija - teroras. Kiekvienas žmogus, kiekvienas kaimas, įtariamasis ku nors padėjęs pasipriešinimui, iškart tapdavo represijų auka. Jos vyko visą laiką visur.

Visuose karuose susiduriama su žiaurumu. Bet sovietų totalinio karo⁴⁶ ir masinio naikinimo įrankis smurtas, sukrėtęs visą Afganistaną, buvo neapsakomas. Na, o patys afganų pasipriešinimo dalyviai taip pat prisidėjo prie žudynių. Jei čia nekalbėtume apie sovietų žiaurumus, tai liktų nesuprantamos ir nedovanotinos pasipriešinimo vykdytos represijos. Skirtingai nuo kitų konfliktų, kaip, pvz., Vietna-

⁴³ Christophe de Pontilly et Frédéric Laffont, *op. cit.*, p. 175.

⁴⁴ Apie tai plačiau žr. Vladimir Boukovski, *op. cit.*, p. 262 ir 456, bei Françoise Thom. *Les KGB et les Juifs, Pardès*, Nr. 19-20, Paris, Le Cerf, 1994, p. 7-24.

⁴⁵ Éric Bachelier, *op. cit.*, p. 52. Išsamiau apie pasipriešinimo judėjimo grupes žr. taip pat Olivier Roy, *Islam, op. cit.*, ir Assem Akram, *op. cit.*, sk. 8.

⁴⁶ Apie brutalumą ir sąskaitų suvedinėjimą žr. Annete Becker et Stéphane Audoin-Rouzeau, *Violence et consentement la culture de guerre du Premier conflit mondial*, kn. Jean-Pierre Rioux et Jean-François Sirinelli, *Pour une histoire culturelle*, Paris, Le Seuil, „collection L'Univers Historique“, 1997, p. 251-271, ir François Furet, *Le Passé d'une illusion*, Paris, Robert Laffont, 1995, sk. 2 ir 3.

mo, su kuriuo lyginamas Afganistanas, reikia pabrėžti, kad apie šį karą nebuvo plačiai informuojama žiniasklaidos, labai mažai išlikę vaizdo įrašų apie šį konfliktą. O juk vyko masinis sukilimas, kaip atsakas į komunistinį valstybės perversmą, kurį dar pasunkino invazija. Beje, reikia pasakyti, kad pasipriešinimo dalyvius palaikiusios valstybės nebuvo labai įžvalgios dėl žmogaus teisių pažeidimų ir palaikydavo pačius obskurantiškiausias. Taigi atsakomybė už Afganistano įvykius tiesiogiai tenka komunistams ir jų sovietiniams sąjungininkams. Valdymas pasitelkus masinį terorą ir prievartos sistema komunizmo istorijoje lieka nekintamas bruožas.

REPRESIJŲ MASTAI

Pabėgėlių klausimas

Afganistano pabėgėlių skaičius nuolat augo. Manoma, kad 1980 m. pabaigoje jis viršijo milijoną. Yra žinoma, jog iki 1982 m. liepos 4 d. iš Afganistano pabėgo 80% inteligentų. 1983 m. pradžioje iš šalies, kurioje gyvena 15 milijonų žmonių, pabėgo 3 milijonai. 1984 m. pabėgėlių skaičius prašoko 4 milijonus, t. y. ketvirtadalį bendro gyventojų skaičiaus⁴⁷, o dešimtojo dešimtmečio pradžioje pabėgėlių priskaičiuojama jau 5 milijonai. Prie išvykstančių iš Afganistano pabėgėlių dar prisidėjo „vidaus bėgliai“, tie, kurie, bėgdami nuo karo ir represijų, palikdavo savo gimtą kaimą; tokių būta apie 2 milijonus. *Amnesty International* duomenimis, bėglių iš Afganistano grupė yra didžiausia pasaulyje⁴⁸. Per du trečdalius visų bėglių įsikūrė Pakistane, vienas trečdalis - Irane ir neženkliai mažumai pavyko įsitaityti Vakarų Europoje bei JAV. Vienas apžvalgininkas kon-

⁴⁷ Olivier Roy, *Les limites de la pacification soviétique en Afghanistan*, *L'Alternative*, Nr. 31, 1985 m. sausis-vasaris, p. 4.

⁴⁸ Amnesty International, *Rapport annuel*, 1989 (už 1988 metus), p. 179. Žr. taip pat *Les Réfugiés afghans*, *Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 35-36, 1987 m. gruodis.

statuoja: „1985 metų rudenį, vykdydami slaptą Tarptautinės žmogaus teisių federacijos misiją, švedas daktaras Johannas Lagerfeltas ir aš pats [Michaelis Barry] ant arklių apjojome keturias rytines ir centrinės provincijas. Mums pavyko patikrinti 23 kaimus ir nustatyti, kad gyventojų skaičius ten sumažėjęs iki 56,3%“⁴⁹. Visoje šalyje apie pusę afganų turėjo pasirinkti tremtį, tą daryti juos privertė sovietinės armijos ir jos talkininkų afganų teroras.

Kaimų sugriovimas ir karo nusikaltimai

Nuo pat intervencijos pradžios sovietinis puolimas pasirinko keturias pagrindines kryptis: 1) pasienį, 2) Panshiro slėnį, 3) Kandaharo rajonus - šalies pietus ir 4) Heratą - rytus (paskutinės dvi sritys okupuotos 1982 m. vasarį). Sovietų kariaujamą totalinį karą labai greitai pasmerkė Nuolatinis tautų tribunolas, buvusių „Raselo (Rus-sel) tribunolų“ tęsėjas, kuris „remiasi Niurnbergo teismu ir yra juridiškai jam giminingas“⁵⁰. Nuolatinis tautų tribunolas užvedė bylą šioms kolektyvinėms žmonių žudynėms. Byla buvo pavesta afganologui Michaeliui Barry, juristui Ricardo Frailé ir fotografui Micheliui Baret. Tyrimai patvirtino, kad 1982 m. rugsėjo 13 d. sovietai požeminiame drėkinimo kanale gyvus sudegino 105 pasislėpusius Padkvab e Šanos (į pietus nuo Kabulo, Logaro provincijoje) kaimo gyventojus. Sovietai naudojo naftą, pentritą ir dinitrotoluolą - greitai užsidegantį skystį - įpildavo jo į pristatus prie sunkvežimių vamzdžius ir padegdavo, kad nužudytų ten pasislėpusius afganus. 1982 m. gruodžio 20 d. Sorbonoje vykusio Tautų tribunolo sesija oficialiai pasmerkė nusikaltimą. Afganų vyriausybės atstovas Paryžiuje apskundė Tribunalą, apšaukė jį žaisliuku imperialistų rankose, motyvuoda-

⁴⁹ Michael Barry, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁰ Marina Isenburg, *Les origines du Tribunal permanent des peuples, Bulletin d'information et de liaison du Bureau international afghanistan, La Lettre du BIA, spec. Nr, Afghanistan, Tribunal des peuples. Stockholm: 1981-Paris: 1982, compte rendu des travaux*, p. 3.

mas tuo, esą „afganų karežų (tunelio vamzdynų) lubos tokios žemos, vos kelių centimetrų aukščio, kad ten tiesiog neįmanoma įlįsti žmogui“⁵¹.

Panašios nusikalstamos žudynės įvykdytos Chašam Kalos kaime, Logaro provincijoje. Ten tokiu pat būdu nužudyta apie šimtą visiškai nesipriešinusių civilių⁵². Kai sovietinė armija įsibraudavo į kokį nors kaimą, prasidėdavo baisus teroras: „Konvojus sustoja matomiausioje kaimo vietoje. Išstačius artileriją, užblokuojami visi takai; tada iš savo šarvuočių išlipa kareiviai ir krato kaimą, ieškodami „priešų“. Labai dažnai - bet ir čia liudytojų išliko nedaug - šias kaimo kratas lydėdavo nežabotas barbariškumas, dėl menkiausio neatsargaus judesio buvo žudomi moterys ir seniai. Kareiviai, tiek sovietų, tiek ir afganų, pasisavindavo radijo imtuvus ir kilimus, moterims nuo kaklų nuplėsdavo papuošalus“⁵³. Karo nusikaltimai ir barbariški veiksmai kartodavosi reguliariai. „Sovietų kareiviai žibalu apipylė vienam berniukui rankas ir jį uždegė matant jo tėvams - už tai, kad šie atsisakė pateikti informaciją. Speige kaimiečius laikydavo basus ant sniego, kad priverstų kalbėti“. Vienas kareivis paaiškino: „Mes karo belaisvių neimdavome. Nė vieno. Apskritai belaisvius žudydavo vietoje [...]. Baudžiamosiose ekspedicijose moterų, vaikų kulkomis nešaudydavo, juos uždarydavo visus kartu vienoje patalpoje ir susprogdindavo granatomis“⁵⁴.

Sovietų tikslas buvo sėti siaubą, įbauginti gyventojus, kad jie nepadėtų pasipriešinimui. Tam tarnavo ir represijų operacijos. Moterys nuogos buvo verčiamos bėgti priešais atskrendančius sraigtasparnius, o už vieno sovietų kareivio mirtį išnaikinami ištisi kai-

⁵¹ Cit. Michael Barry, *op. cit.*, p. 80. Apie Padkvab e Šanos kaimo žudynes žr. *La Lettre du BIA, op. cit.*, ir Michael Barry, *op. cit.*, sk. 1 : *Enquête sur un crime de guerre en Afghanistan*, p. 68-80.

⁵² Amnesty International, *Rapport annuel*, 1983 (už 1982 m.), p. 227, ir Bernard Dupaig-
ne, *L'armée soviétique en Afghanistan, L'Alternative*, Nr. 31, 1985 m. sausis-vasaris, p. 8-9.

⁵³ *Ibid.*, p. 8-9.

⁵⁴ *Ibid.*

mai. Vienas apžvalgininkas rašė: „Kai buvo užpultas konvojus prie Muchkizajaus kaimo Kandaharo rajone, 1983 m. spalio 13 d. buvo išžudyti Kolchabado, Muchkizajaus ir Timūr Kvalatchos kaimų gyventojai - 126 aukos: 40 - Timūr Kvalatchoje, pusė šio kaimo gyventojų; 51 - Kolchabade ir 35 - Muchkizajuje. Daugiausia moterys ir vaikai: 50 moterų nuo 20 iki 32 metų ir 26 vaikai; visi vyrai, norėdami išvengti šaukimo į armiją, pabėgo iš kaimų prieš pasirodant konvoju“⁵⁵. Beje, kaimus sistemingai bombardavo, kad sutrukdytų pasipriešinimo kontratakas. Antai 1985 m. balandžio 17 d. sovietai sugriovė kaimus, norėdami sunaikinti pasipriešinimo užnugario bazes Lagmano rajone; ten žuvo maždaug tūkstantis žmonių. 1985 m. gegužės 28 d. sovietai pasitraukė iš Lagmano-Kunaro zonos ir „išvalė“ kaimus⁵⁶.

Sistemingai pažeidinėjamos tarptautinės konvencijos. Intensyviai naudojamas napalmas ir fosforinės padegamosios bombos - taip sovietinė aviacija bombarduoja afganų kaimus⁵⁷. Nuolat naudojamos ir nuodingosios dujos prieš civilius gyventojus. Įvairūs liudytojai patvirtina, kad 1982 m. gruodžio 1 d. buvo bombarduojama ašarinėmis, dusinančiomis ir paralyžiuojančiomis dujomis; prieš afganų pasipriešinimą buvo panaudotos nervus paralyžiuojančios dujos, bet aukų skaičius liko nežinomas⁵⁸. 1982 m. Amerikos Valstybės departamentas konstatavo mikotoksino - biologinio ginklo - panaudojimą. Žurnalas *Les Nouvelles d'Afghanistan* („Afganistano naujienos“) 1986 m. gruodį rašė: „Šią vasarą sovietai Kandahare bus panaudoję cheminį ginklą; 1986 m. spalio 6 d. žurnalas *Le Point* tvirtino, kad

⁵⁵ Cit. Olivier Roy, *Les limites de la pacification soviétique en Afghanistan, L'Alternative*, Nr. 31, art. cit., p. 13. *Amnesty International* savo metiniame 1984 m. raporte už 1983 metus, p. 240, paliudijo, kad buvo nužudyti 23 civiliai Raudzos (Gazni provincijoje) kaimo gyventojai. Apie tokius sugriautus kaimus informuojama visuose *Amnesty International* kasmetiniuose raportuose.

⁵⁶ Assem Akram, *op. cit.*, p. 523. *Amnesty International, Rapport annuel*, 1986, o. 222.

⁵⁷ *La Lettre du BIA*, spec. Nr., *Afghanistan*, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁸ Pierre Gentelle, *Chronologie 1747-19H4, Problèmes politiques et sociaux*, Nr. 499, 1984 m. gruodžio 15 d., Paris, *La Documentation française*, p. 14.

mirtinai nuodingų cheminių medžiagų panaudojimas buvo užfiksuotas Pagmane"⁵⁹. Be to, sovietinė armija mesdavo toksiškas medžiagas į geriamojo vandens šaltinius⁶⁰, nuodydami žmones ir galvijus. Sovietinė karinė vadovybė liepdavo bombarduoti tuos kaimus, kuriuose slėpdavosi pabėgę dezertyrai, šitaip norėdama atbaidyti afganus nuo sveltinumo, rodomo dezertyrams⁶¹. Ji siūsdavo afganų kareivius kaip išminuotojus arba į žvalgybą. 1988 m. pabaigoje sovietinė armija, stengdamasi „išvalyti“ pagrindines magistrasles ir pasirengti savo išvedimui, panaudojo raketas *Skad* ir *Uragan*. 1989 m. sovietinė kariuomenė pasuko prieš dešimtį metų eitu keliu, kontroliuodama pagrindinius susisiekimo kelius, kad išvengtų pasipriešinimo dalyvių puolimų. Prieš išeidami sovietai ėmėsi naujos strategijos: pabėgėlių žudymo. *Amnesty International* pažymi, kad „bėgančius iš savo gimtų kaimų vyrus, moteris ir vaikus apšaudydavo afganų ir sovietų oro pajėgos. Iš tokių atvejų paminėsime šimto šeimų grupę iš Šerkhudo kaimo, Farjabo provincijoje, esančioje šalies šiaurės vakaruose; savo ilgame 500 kilometrų su viršum kelyje link Pakistano sienos bėgliai buvo apšaudomi du kartus. Pirmą kartą, 1987 m. spalį, vyriausybės pajėgos juos apsupo ir nužudė 19 žmonių, iš kurių 7 - jaunesni nei šešerių metų vaikai. Po dviejų savaičių šią grupę apšaudys sraigtasparniai ir žus 5 vyrai“⁶².

1987 m. vasario 27 d. Pakistane, Matasangaro stovykloje, taip pat kelis kartus iš eilės iš oro apšaudomi į Pakistaną pabėgę kaimiečiai, įtarus ten esant pasipriešinimo užnugario bazes⁶³.

Apžvalgininkai konstatavo masinį minų, skirtų kovai su pėstininkais, panaudojimą. 20 milijonų minų buvo išdėstyta daugiausia

⁵⁹ *Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 31, 1986 m. gruodis, p. 23.

⁶⁰ Assem Akram, op. cit., p. 523. Genadijus Bočiarovas informuoja apie panašią praktiką, kai sistemingai nuodijami gyvuliai (*La Roulette russe*, Paris, Denoël, 1990, p. 30).

⁶¹ Vladimir Boukovski, op. cit., p. 532.

⁶² *La Chronique d'Amnesty International, Afghanistan, assassinats de réfugiés*, Nr. 19 bis, 1988 m. birželis, p. 10. Amnesty pakartotinai apie tai informuoja viename spaudos pranešime 1988 m. kovo 4 d. (*Amnesty International archyvai*, dosjė „Afganistanas“, 1988 m.)

⁶³ *Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 35-36, 1987 m. gruodis, p. 17.

aplink saugumo zonas. Šiomis minomis stengtasi apsaugoti sovietinę kariuomenę ir pramonės objektus, tiekiančius produkciją Sovietų Sąjungai. Iš sraigtasparnių jas taip pat numesdavo į dirbamus laukus, šitaip juos paversdami nedirbamomis žemėmis⁶⁴. Minos, skirtos kovai su pėstininkais, bus suluošinusios mažiausiai 700 000 žmonių, aukų daugėja iki šiol. Norėdami įbauginti civilius gyventojus, sovietai savo taikiniu pasirinkdavo ir vaikus, kuriems „dovanodavo“ žaisliukus spąstus, dažniausiai išmetamus iš lėktuvų⁶⁵. Šachas Bazgaras, aprašydamas sistemingą kaimų griovimą, prieina išvadą: „Sovietai su įtūžiu puldavo kiekvieną trobą, viską niokodami, prievartaudami moteris. Toks barbariškumas buvo baisesnis už tą, kurį sukeldavo instinktai, nes jis atrodė tarsi užprogramuotas; sovietai žinojo, kad tokiais nusikalstamais veiksmais jie laužo mūsų visuomenės pamatus“⁶⁶.

Šią išdegintos žemės ir totalinio karo strategiją lydėjo ir sistemingas Afganistano kultūros paveldo naikinimas. Kabulas buvo kosmopolitinis miestas, kuriame „[buvo] gyvybinga *kabuli* dvasia, ji užkrečia gera nuotaika, padeda visiškai atsipalaiduoti ir užsimiršti, pajusti tolimos praeities papročių laisvę ir kaimų taurumą“⁶⁷. Atėjus karui ir sovietinei okupacijai, ši kultūrinė miesto charakteristika jau nebetinka. 1979 kovo mėnesį, po sovietų bombardavimų, visuotinio sukilimo numalšinimo, Heratas virto miestu kankiniu. Tokie paminklai kaip Didžioji mečetė, XII amžiaus statinys, senamiestis, pastatytas XVI amžiuje, buvo labai apgadinti, o juos rekonstruoti sutrukdė sovietų okupacija⁶⁸. Prie karo prieš civilius gyventojus prisidėjo dar politinis teroras, kurį afganų komunistai, padedami sovietų, plėtė kontroliuojamose zono-

⁶⁴ Assem Akram, *op. cit.*, p. 178-179, ir Anne Guérin, *Une sanglante lassitude, La Chronique d'Amnesty International*, Nr. 2, 1986 m. gruodis, p. 9. Anne Guérin nenurodė konkretaus minų skaičiaus.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Shah Bazgar, *op. cit.*, p. 101-102.

⁶⁷ Olivier Roy, *Kaboul, la sinistrée*, žr. Éric Sarnier (leid.), *Villes en guerre*, Paris, Autrement, 1986, p. 74.

⁶⁸ *Les Nouvelles d'Afghanistan* paskyrė vieną dosjė šiam miestui: *Hérat ou l'art meurtri*, Nr. 41-42, 1982 m. kovas, p. 40.

se. Susovietintas Afganistanas virto didžiule koncentracijos stovykla. Oponentai buvo kankinami ir kalinami.

Politinis teroras

Viską tvarkė KHAD, afganų slaptoji policija, panaši į KGB. Ši tarnyba kontroliavo įkalinimo įstaigas, plačiai taikė fizinius kankinimus ir žmogžudystes. Oficialiai KHAD'ui vadovavo Mohammedas Nadžibullah, bet „prasidėjus sovietinei okupacijai, iš tikrųjų jam vadovavo Vatanšachas, sovietų tadžikas, keturiasdešimtmetis [...], kuris į savo rankas paėmė kankinimo ir tardymo tarnybą KHAD'o patalpose“⁶⁹. Per 12 kilometrų į rytus nuo Kabulo esantis Pol e Tšarki kalėjimas, atėjus į valdžią Babrakui Karmaliui, kuris paskelbė amnestiją, ištuštinamas. 1980 m. vasarį Karmalis vėl įveda karo padėtį, ir kalėjimas prisipildo iš naujo. „Šį kalėjimą sudaro aštuoni sparnai, išdėstyti rato stipinų principu. [...] Pirmasis blokas skirtas kaliniams, kurių tardymas baigėsi, bet jie dar nenuteisti. Antrasis - svarbesniems kaliniams, kurie išliko gyvi, valdžios netekusiems komunistinių kuopelių valdininkams. [...] Ketvirtasis - svarbiems kaliniams [...]. Trečiasis blokas - pats baisiausias, nes, būdamas visų kitų blokų viduryje, jis nemato saulės šviesos; tokiose landynėse paprastai uždaromi patys triukšmingiausiai. Šio bloko kameros tokios mažytės, kad jose neįmanoma nei atsistoti, nei išsitiesti visu ūgiu. Jos sausakimšos. [...] 1982 m. pavasarį, iškasus požemines kameras, kalėjimas padidinamas. Tikriausiai apie šias požemines kameras kaliniai ir kalba, kai su siaubu prisimena „tunelius“. [...] Pol e Tšarki laikoma nuo 12 000 iki 15 000 kalinių. Prie šio skaičiaus reikėtų pridėti mažiausiai 5000 politinių kalinių, kurie papildomai kalinami kituose Kabulo kalėjimuose ir aštuoniuose pagrindiniuose įkalinimo centruose“⁷⁰.

⁶⁹ Michael Barry, *op. cit.*, p. 308.

⁷⁰ Bernard Dupaigne, *Les droits de l'homme en Afghanistan, Les Nouvelles d'Afghanistan*, Nr. 24-25, 1985 m. spalio, p. 8-9.

1986 m. pradžioje jungtinių Tautų paskelbtas pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Afganistane apkaltino KHAD'ą, pavadindamas jį „kankinimo mašina“. Raporte pažymima, kad KHAD kontroliuoja septynis Kabulo įkalinimo centrus: „1) Penktąjį KHAD biurą - žinomą Khad i Panj pavadinimu. 2) Pagrindinį KHAD kvartalą Šasharako apygardoje. 3) Vidaus reikalų ministerijos pastatą. 4) Centrinį tardymo biurą, žinomą Sedarato pavadinimu. 5) KHAD karinio filialo biurus, žinomus Khad i Nezami pavadinimu, ir du privačius namus, esančius netoli Sedarato pastato: 6) Ahmado Šacho Chano namą ir 7) Wasiro Akbaro Chano namą - Hovzai Bankato⁷² apygardoje esančius KHAD biurus“.

KHAD dar turėjo įtraukęs į savo sąrašus „200 privačių namų“, esančių netoli sostinės bei didžiuosiuose miestuose, kalėjimus ir karinius postus⁷³. „O kalbant apie fizinius kankinimus, minimus raporte, tai specialusis reporteris sužinojo ištiesą vartinę kankinimo metodų, kurie turėjo būti taikomi. Vienas buvęs saugumo policijos karininkas savo liudijime išvardijo aštuonis kankinimo būdus: kankinimus elektros šoku, paprastai taikomu vyrų genitalijoms ir moterų krūtims; kojų pirštų išravimą prijungiant elektrodus; uždraudimą kaliniams tuštintis, kol šie būdavo prispirti atlikti savo gamtinius reikalus kitų kalinių akivaizdoje [...]; medinių kamščių kišimą į išeinamąją angą specialiai garbiems ir vyresnio amžiaus kaliniams; barzdos nuravimą tam tikriems kaliniams, ypač senyviems vyrams ir dvasininkams; kaklo suspaudimą, kad kalinys liktų pražiodinta burna, į kurią šlapindavosi; kalinių siundymą policijos šunimis; pakabinimą už kojų ir palikimą kyboti neribotam laikui; moterų surištomis pėdomis ir rankomis prievartavimą bei visokiausių daiktų kiši-

⁷¹ Raportą parengė Félix Ermacora, IT specialusis reporteris, vadovaudamasis 1984/55 žmogaus teisių komisijos rezoliucija „Žmogaus teisių pažeidinėjimo Afganistane klausimais“, 1985, 40 p.

⁷² Amnesty International, 1983 m. lapkričio 2 d. spaudos pranešimas, Amnesty International archyvai, dosjė „Afganistanas“, 1983.

⁷³ Idem, 1987 m. raportas už 1986 metus, p. 160.

mą į makštį"⁷⁴. Be šių fizinių kankinimų, dar būdavo taikomi įvairiausi psichologiniai kankinimai: simuliuojamas nužudymas, artimo žmogaus išprievartavimas kalinio akivaizdoje, apsimestinis paleidimas į laisvę⁷⁵. Sovietiniai patarėjai dalyvaudavo tardymuose ir padėdavo bude-liui⁷⁶. Christopheris Andrew ir Olegas Cordijevskis priminė, kad „KGB afganų žemėje vėl prikėlė iš praeities savo stalinietiškas baisybes“⁷⁷. KHAD'ą sudarė 70 000 afganų, kurių 30 000 buvo civiliai, juos visus kontroliavo 1500 KGB karininkų⁷⁸.

Nors po komunistinio perversmo Kabule siautėjo politinis teroras, pasipriešinimo grupių skaičius augo, vis dažniau ir dažniau būdavo sprogdinamos komunistų pareigūnų patalpos. Daugėjo demonstracijų. 1980 m. balandžio 27 d. sukilo studentai, norėdami savaip atšvęsti valstybinio perversmo metines. Demonstracijoje „nužudyta 60 studentų, tarp jų – šešios merginos“⁷⁹. Streikas truko mėnesį. Po jo daugybė studentų ir studenčių buvo įkalinti, kai kurie kankinami. „Labiausiai pasisėkė tiems, kurie laikinai ar visam laikui buvo išvaryti iš savų licėjų“⁸⁰. Nekomunistams uždraudžiama profesinė veikla. Dar sugriežtėjo moksleivių ir dėstytojų spaudimas. „Kad poveikis būtų įspūdingesnis, licėjaus moksleivius budeliai nusivesdavo į „siaubo kambarius“, kuriuose pasipriešinimo dalyviams būdavo įvykdoma mirties bausmė; KHAD'o „kambaryje“ Farida Ahmadi pamatys nupjautas ir išmėtytas žmogaus galūnes. [...] Kartais kai kurie studentai išleidžiami į laisvę - kad savo pasakojimais pasėtų išgąstį tarp draugų“⁸¹.

⁷⁴ Félixo Ermacora raportas, kurį cituoja Šachas Bazgaras, *op. cit.*, p. 132.

⁷⁵ Amnesty International, *Afghanistan: la torture des prisonniers politiques*, *op. cit.*, p. 19-26, ir Cristina L'Homme, *Les Soviétiques interrogent, les Afghans torturent, La Chronique d'Amnesty International*, Nr. 2, 1986 m. gruodis, p. 6-8.

⁷⁶ Tajvaro Kakaro parodymai, kuriuos cituoja Doris Lessing, *Le Vent emporte nos paroles...*, Paris, Albin Michel, 1987, p. 193-204.

⁷⁷ Christopher Andrew et Oleg Gordievsky, *op. cit.*, p. 572.

⁷⁸ Rémi Kauffer et Roger Faligot, *op. cit.*, p. 392.

⁷⁹ Amnesty International, *Rapport annuel 1981* (už 1980 metus), p. 225, ir *Les Nouvelles d'Afghanistan, Les manifestations étudiantes d'avril 1980*, Nr. 48, 1990 m. liepa, p. 18-20.

⁸⁰ Assem Akram, *op. cit.*, p. 169.

⁸¹ Michael Barry, *op. cit.*, p. 308.

1983 m. rudenį *Amnesty International* paskelbia vieną dokumentą, kur reikalaujama paleisti kai kuriuos kalinius. Profesorius Hassanas Kakaras, istorijos katedros vedėjas, afganų istorijos specialistas, dėstęs Bostone ir Harvarde, buvo areštuotas už tai, kad padėjo *Partcham* frakcijos nariams (nors pats ir nepriklausė PDPA) ir buvo suteikęs prieglobstį daugeliui žmonių. Jo teismas vyko uždaromis durimis, be advokato. Jis buvo apkaltintas kontrrevoliuciniais nusikaltimais ir nuteistas aštuonerius metus kalėti. Du jo kolegos, taip pat dėstytojai, buvo nuteisti aštuoneriems ir dešimčiai metų. Vienintelis atominės fizikos specialistas afganas Mohammedas Younis Akbari 1983 m. buvo atleistas iš pareigų, suimtas ir įkalintas be apkaltinimo, mat jis jau keletą kartų buvo kalėjęs 1981, 1983 m.⁸² 1984 m. jis buvo nuteistas mirti. 1990 m. jam įvykdyta mirties bausmė⁸³. Inteligentai, priklausę grupelėms, siekiančioms taikos, sumesti į kalėjimus. Kiekvienas, įtariamas keliąs „grėsmę“ santvarkai, būdavo likviduojamas.

Informacija - griežtai kontroliuojama. Santvarkos neakredituoti užsieniečiai tampa *personae non gratae*, toks pat likimas ištinka gydytojus ir žurnalistus. Sovietai suimtus juos pristatė į centrinį kalėjimą ir pradėjo tardyti. Jų fiziškai nekankino, nes humanitarinės organizacijos buvo informuotos apie jų buvimą Afganistane ir netrukus pareikalavo juos išleisti į laisvę. Vis dėlto užsieniečiai buvo priversti pripažinti inscenuotuose teismo posėdžiuose apie savo šnipinėjimą užsienio valstybių naudai ir dalyvavimą pasipriešime, nors jie čia buvo, kad teiktų humanitarinę pagalbą⁸⁴.

⁸² Amnesty International, *Afghanistan*, document externe SF: 83 E 162 - ASA II/13/83, 1983 m. spalio 11 d., p. 6-7, ir *idem*, *Afghanistan: la torture des prisonniers politiques*, *op. cit.*

⁸³ *Idem*, metiniai raportai nuo 1983 iki 1991 m. Kaip organizacija nurodo savo 1991 m. raporte, p. 20, jo egzekucijos data lieka nežinoma.

⁸⁴ Žr. Alain Guillo, *Un grain dans la machine*, Paris, Robert Laffont, 1989; Philippe Augoyard, *La Prison pour délit d'espoir, médecin en Afghanistan*, Paris, Flammarion, 1985, et Jacques Abouchar, *Dans la cage de l'Ours*, Paris, Balland, 1985.

Nors užsieniečiai ir buvo nepageidaujami liudytojai, jų nei kankino, nei žudė⁸⁵. O bet kuris įtariamasis afganas būdavo areštuojamas, kankinamas, vėliau nužudomas. Antai puštūnų socialdemokratų partijos, įkurtos 1966 m. (*Afghan Mellat*), nariai, 1983 m. gegužės 18 d. buvo areštuoti, nors, kiek žinoma, jie ir nepalaikė afganų pasipriešinimo. *Amnesty International* paskelbė, kad nuo 1980 m. birželio 8 d. iki 1982 m. balandžio 22 d. nuteista myriop - už kontrrevoliucinę veiklą - daugiau nei 50 žmonių, 1984 m. - 77, o 1985 m. - 40 žmonių⁸⁶.

1992 m. balandžio 19 d. paimamas Pol e Tšarki kalėjimas. Paleidžiami į laisvę 4000 žmonių. 1992 m. gegužę netoli kalėjimo rasta 12 000 lavonų krūva⁸⁷. 1986 m. vasarą Šacho Bazgaro vedamoje apklausoje įrašyta 52 000 Kabulo kalinių, 13 000 - Djalalabado. Pagal šiuos duomenis, kalinių skaičius viršija 100 000⁸⁸.

1986 m. atstatydinamas Babrakas Karmalis, jį pakeičia gorbai-čioviškų pažiūrų prezidentas Mohammedas Nadžibullah, kuris, vengdamas sąsajos su Alachu, pasivadino „draugu Nadžibu“, o kai reikėjo liaupsinti nacionalinį susitaikymą, vėl pasidarė Nadžibullah. Tai buvo Maskvos statytinis, buvęs gydytojas, ambasadorius Irane, *Partcham* narys, kurį už jam padarytas paslaugas pasveikino tapęs partijos generaliniu sekretoriumi Jurijus Andropovas, buvęs KGB vadovas. Nadžibullah brolis Seddiqullah Rahi jį praminė „Jaučiu“ ir lygindavo su Berija. Brolis aiškino, kad per šešerius metus Nadžibullah pasirašęs mirties nuosprendį 90 000 žmonių⁸⁹. Negana to, kad vadovavo specialiosioms tarnyboms, jis daugelį žmonių vertė kankinti. Vienas iš retų išlikusių gyvų patvirtina: „[...] Kai aš kelis

⁸⁵ François Missen, ir. *La Nuit afghane*, Paris, Ramsay, 1990, rašė, kaip jis buvo areštuotas kartu su Antoine Darnaud, savo operatorium, ir Osmanu Barai, gidu. Pastarasis niekada nebuvo paleistas į laisvę.

⁸⁶ Amnesty International, *Afghanistan*, *op. cit.*, p. 8; apie Afghaną Mellatą bei 23 įkalintus kovos draugus iš 30-ies ir išlaisvinimą žr. *Rapport annuel* 1989.

⁸⁷ Éric Bachelier, *op. cit.*, p. 62, et Assem Akram, *op. cit.*, p. 207-208.

⁸⁸ Shah Bazgar, *op. cit.*, p. 227-229.

⁸⁹ Seddiqoullah Rahi, *Connaissez-vous Najiboullah?* Cit. Assem Akram, *op. cit.*, p. 210.

kartus paneigiau man pateiktus kaltinimus, Nadžibullah priėjo ir spyrė kelis kartus man į veidą ir į pilvą. Aš susmukau ant žemės. Pusiau praradęs sąmonę jutau, kaip mane spardo į veidą ir į nugarą. Man iš nosies pasipylė kraujas. Sąmonę atgavau tik po keleto valandų, kai jau buvau sugrąžintas į savo kamerą".

Prie politinio teroro prisidėjo visiška savivalė. Antai vienas prekeivis, karaliaus Zahero laikais buvęs Nacionalinės asamblėjos deputatas, buvo per klaidą suimtas ir kankinamas, vėliau paleistas: „Mane areštavo maždaug pusę dešimtos vakaro. [...] Uždarė į kamerą, kur jau sėdėjo du kiti kaliniai: vienas - Kalahano statybų Kabulo šiaurinėje dalyje darbininkas, antras - Nangaharo provincijos valdininkas, seniau dirbęs Žemės ūkio ministerijoje. Su darbininku buvo akivaizdžiai žiauriai elgiamasi. Jo drabužiai kruvini, ant rankų - negyjančios žaizdos. Mane išvedė tardyti. Pareiškė, girdi, aš per pastarąsias savaites buvau išvykęs į Mazar e Šarifą ir Kandaharą ir mano kelionės tikslas buvo skleisti nepasitenkinimą vyriausybe [...]. O aš jau daugiau kaip pusę metų nebuvau kojos iškėlęs iš Kabulo. Aš nesutikau, atsakiau, kad esu kaltinamas neteisingai, bet vos tik paprieštaravau, pasipylė smūgiai. (...) Mano kojų pirštus prijungė prie telefono ir į mane paleido elektros iškrovą. (...) Paskui manęs nebetardė. Po dviejų dienų vienas iš KHAD'o vyrų, kuris dalyvavo mano tardyme, atėjo pas mane į kamerą ir pasakė, kad mane paleidžia. Dabar KHAD'as įsitikinęs, kad aš areštuotas per klaidą"⁹⁰.

Terorą taikė ir vaikams. Juos pagrobdavo, išsiųsdavo į Sovietų Sąjungą ir apmokydavo kaip šnipus, įpareigotus prasiskverbti į pasipriešinimo gretas. Naimas papasakojo Šachui Bazgarui: „Esu kilęs iš Herato. Kai man sukako aštuoneri, mane paėmė iš mokyklos, kad įstočiau į Sazmaną [afganų komjaunimą], tada pasiuntė devyniems mėnesiams į SSRS. Kai kurių tėvus versdavo sutikti. Kai

⁹⁰ Amnesty International, *Afghanistan, op. cit.*, p. 13. Liudijimai, kuriuos pateikė Žmogaus teisių gynimo organizacija, yra anonimiški.

dėl manęs, kadangi mano tėvas yra už komunistus, jis sutiko. Mano mama mirusi. Tėvas vedė antrą kartą. Mano namuose, išskyrus brolij ir seserį, visi priklausė *Khalq'ui*. Tėvas mane pardavė sovietams. Keletą mėnesių jam už tai mokėjo pinigais. [...] Mes turėjome šnipinėti". Norėdami vaikus padaryti labiau priklausomus, jiems duodavo narkotikų, o vyresniems pakišdavo prostitutas.

„- Ar tu matei, kaip tavo akyse miršta vaikas?

- Dar ir ne vienas. Kartą tai buvo nuo elektros. Vaiko kūnas šoktelėjo gal kokį metrą į viršų, paskui staigiai krito ant žemės. Tas vaikas nesutiko dirbti to šnipų darbo. Kitą sykį vieną vaiką atvedė ir pastatė prieš mus visus. Jam priekaištavo, kad jis neįskundė vieno iš savo draugų, kuris, rodos, palindo po rusų šarvuočiu ir norėjo jį padegti. Vaiką pakorė ant medžio mūsų akivaizdoje. Atsakingi pareigūnai šaukė: „Štai kas jūsų laukia, jeigu atsisakysite daryti tai, kas jums liepiama!" - liudija Naimas⁹¹.

Į SSRS buvo išsiųsta 30 000 vaikų nuo 6 iki 14 metų amžiaus. Tėvus, kurie tam pasipriešindavo, apšaukdavo rezistentais ir įmėsdavo į kalėjimus.

Terorą kentėjo visi gyventojai, visokio amžiaus. Jie buvo šio totalinio karo ir šios totalitarizmo politikos aukos. Sovietinė okupacinė kariuomenė visokiais būdais stengėsi išnaikinti pasipriešinimo židinius. Tam tikslui ji pasitelkė plataus masto terorą: civilių bombardavimą, masines kaimų žudynes, kaimiečių priverstinę tremtį. Prie šio civiliams gyventojams taikomo teroro dar prisidėjo politinis teroras: didžiuosiuose miestuose buvo įsteigti specialūs kalėjimai, kuriuose kaliniai būdavo kankinami ir dažniausiai nužudomi.

⁹¹ Naimas, dešimtmetis, pasakoja Šachui Bazgarui, *op. cit.*, p. 25-28.

Intervencijos padariniai

Komunistinio perversmo, vėliau sovietinės intervencijos Afganistane padariniai šaliai buvo tragiški. Tada, kai aštuntojo dešimtmečio pradžioje ši nacija ėmėsi sparčiai plėtoti šalies ekonomiką, kurti demokratinį šiuolaikinį valstybės mechanizmą, komunistų remiamas Daudo valstybės perversmas staigiai nutraukė demokratinį procesą. Maskvos pagalbininkai paėmė valdžią ir sustabdė ekonominę šalies raidą. Afganistanas įsivėlė į pilietinį karą. Ekonomika virto karine, orientuojama iš esmės sovietų naudai. Suklestėjo įvairi nelegali prekyba (ginklais, narkotikais...). Netrukus ekonomika sužlugdoma. Dar ir šiandien sunku išmatuoti nelaimės mastą. Iš maždaug 16 milijonų gyventojų turinčios šalies daugiau nei 5 milijonai išvyko į Pakistaną bei Iraną ir ten skursta. Labai sunku nustatyti aukų skaičių: sprendžiant iš liudytojų parodymų, karas bus nusinešęs nuo 1,5 iki 2 milijonų gyvybių, iš kurių 90% civiliai. Nuo 2 iki 4 milijonų - sužeistųjų. Neginčijamas yra tiesioginis ir netiesioginis komunizmo poveikis islamistų judėjimų kurstymui ir įtampoms tarp etninių grupių didinimui, net jei šiandien ir nelengva tai iširti. Afganistanas, jau ėjęs modernizavimo keliu, buvo paverstas kraštu, kuriame įsigalėjo tik karo kultūra ir smurtas.